

Pannonhalmán, a bazilika tornyán látható egy mozaikkép rajta két felirat: *Predicate* és *Docete*, melyek a bencések hivatását summázzák. Aktualizálva azt jelenti, hogy életekkel tegyetek tanúságot az evangéliumi szeretetről, és tanítsátok meg a fiatalokat keresztény, művelt emberként élni és dolgozni. *Kajtár Márton* életében eme princípiumokat követte és valósította meg.

Ötödikes, felsős, bentlakásos diákként került a Szent Márton hegyén épült ősi kolostor gimnáziumába. A szülői házból: a székely származású, állatorvossá kitanult édesapa, a humán műveltségű, szent életű édesanya és az öt testvér lelki erőteréből átkerült egy még nagyobb családba, Európa védőszentjének, Szent Benedek fiainak közösségébe. Itt élt bencés rokona, *Bertold atya* is.

A bencések 1939-ben nyitották meg bentlakásos gimnáziumukat Pannonhalmán. A kollégium megszervezése előtt *Kelemen Krizosztom* főapát, akinek nevéhez fűződik a II. világháború oly sok sorsüldözöttjének megmentése is, Angliába és Olaszországba küldte *Kováts Arisztidot*, hogy tanulmányozza a kollégiumi rendszereket. A gimnáziumba olasz lektorok érkeztek, akik magukkal hozták Itália derűs antik szellemét is. Így valósult meg az angol gentlemanlike és mediterrán típusú nevelési stílus keveréke. *Arisztid* igazgató úr reneszánsz szelleme hatotta át a gimnáziumot, melyben érvényesült *Don Bosco* nevelési célja: „az ember munkára, alkotásra született.”

Kajtár Márton prefektusa, egyben hittanára *Békés Gellért* volt. *Gellért atya* a XX. század talán legkiemelkedőbb magyar bencése; később Rómában a bencés Szent Anzelm Egyetem teológia tanára, *Dalos Patrikkal* görög eredetiből fordítja le mai magyar nyelvre az Újszövetségi Szentírást, költő és író. *Arisztid* és *Gellért atyák* adták meg az osztály alaphangját, hirdetve a *kalokagathiát*, az ógörög eszményt, mely ötvözi az erényt és szépséget, a lelki-testi egészséget. Így vált valósággá a *Regula* szava: *Ut in omnibus glorificetur Deus* – hogy mindenben dicsőíttessék az Isten.

A diákok zömében középosztálybeli fiúk, volt közöttük gróf, de feljár a gimnáziumba a helybeli kovácsmester tehetséges fia is. Osztálytársai Mártont fölényes szellemi adottságú, abszolút jeles diákként ismerték el. „Tízpróbas”, azaz sokoldalú volt: ő volt az önképzőkör általános elnöke és egyben a természettudományosé is. Ahogy azonban egykori osztálytársa és riválisa – *Tóth Bálint* író – vallotta, lehetett volna a szellemtudományi kör elnöke is. Az iskolai színelőadásokon ő játszotta a főszerepeket: *Képzelt beteg*, *Velencei kalmár* stb.

A háborúval terhes évek, az Árpád-korig visszanyúló múlt: a kard, toll, malteroskanál, ecset megannyi emléke, a gyilokfolyosóba épült kápolna, a szamárkapu, melyen

keresztül a tömlőkben vizet hordó szamarak közlekedtek, adja meg *Kajtár Márton* férfiúvá éréséhez a *genius locit*. Ahogy önvallomásban mondja: „Nagyon megszerettem Pannonhalmát, melyhez fogható szellemi központtal azóta sem találkoztam, pedig sok kiváló helyen megfordultam életemben.”

Tovább sorolhatnám az ifjú tehetség számos megnyilvánulását, amelyek később, férfiúi, egyetemi oktatói-kutatói korában értek be igazán. Ahogy a zsoltár mondja:

„...Akár a hős kezének nyilai, olyanok a serdülő ifjak. ...

Boldog ember aki velük tölti meg tegzét, nem éri szégyen, ha szembeszáll az ellenséggel.”

A Bencés Diákszövetségben *Kajtár Márton* ma is osztályának „örökös elnöke”.

Kucsman Árpád azt írja *Kajtár Mártonról* írt nekrológiájában: „... erős hit mellé alázat és szolgálat is párosult”. Hogyan tudta ezt az alázatot szervilizmus nélkül megélni? Szinte biztos, hogy ennek megéléséhez *Szent Benedek Regulájának* ismerete döntően hozzájárult. Benedek az alázatosság elérésének *Experimentaljaként* Jákob létrájának hasonlatát használja. Ahogy az angyalok közlekednek az égig érő létrán fel és alá, úgy az önmagukat felmagasztalók lejjebb kerülnek, és az alázatosak felemelkednek. Észrevétlenül. – Ahogy a *Regula* mondja: *Humilitaten ante omnia habebat* – az alázatosság mindeinek előtt.

***

A jákobi lajtorja negyedik fokáról, a türelem grádicsáról térjünk át a tudás fájára, egy biológia-kémia szakos hallgatói laboratóriumba, ahol a hallgatók éppen mandulasavat készítenek. A preparáció során egy kolléganő asztala kigyulladt: égett a benzol, füst, korom és ijedség. *Kajtár* tanársegéd odasietett, és eloltotta a tüzet. Közben semmit sem firtatott, egyetlen feddő szót sem ejtett. Apró epizód, de közel fél évszázad múltán is emlékeznek rá.

„Mandulasav” – bizonyára *Kosztolányi* is élvezné e dallamos szót – mi azonban csak nevezzük 2-fenil-ecetsavnak, és mindjárt látjuk, hogy van benne egy aszimmetriás szénatom. Az aszimmetria említésével megérkeztünk *Kajtár Márton* tudományos felségvizeire, a sztereokémia óceánjára, és ezen belül egy csöndes öbölbe, a karotinoidok kikötőjébe. A karotinoidok cisztransz izomériájának szisztematikus vizsgálatát még *Zechmeister László* kezdte el az 1940-es években, de az abszolút konfiguráció-vizsgálatok mintegy 20 évvel később indultak csak meg. *Faigle* és *Karrer* lényegében a *Cholnoky* és *Szabolcs* által kidolgozott, kámforonsavat eredményező, ozonidos-krómsavas lebontást alkalmazta a piros paprika fő karotinoidjára, a kapszantinra. Hozzánk hasonlóan *Faigle* és *Karrer* kristályos kámforonsavat nyert, olyan mennyiségben azonban, hogy képek

* 1016 Budapest, Naphegy u. 38.

voltak a forгатóképeségét is megmérni. A (-)-kámforonsav a karotinoidok konfiguráció vizsgálatában vonatkozási alappá vált. Ez időtől fogva, *Weedon* és *Klyne* londoni kutatócsoportjával együttműködve, a mi intézetünk is részt vett számos karotinoid relatív-abszolút konfiguráció-meghatározásában. Ennek során *Klyne* professzor intézetében több tucat karotinoid ORD-görbéjét vettük fel.

A hazai műszerhiány még a hatvanas évek végén is nyomasztó volt. Szolgáljon tudománytörténeti háttérül a legenda *Barton* professzor egy töredék mondata, melyet *L. M. Jackman* híres 1959-ben megjelent, *Application of Nuclear Magnetic Resonance Spectroscopy in Organic Chemistry* című könyvének kiadói előszavában írt: „...departments which do not possess an n.m.r. spectrometer are at a considerable disadvantage relative to those where such facilities are available”*. Ez egyéb, azokban az években kifejlesztett spektroszkópiás módszerekre is igaz volt.

Lényegesen megváltozott azonban a helyzet, amikor a hetvenes években megérkeztek a szerves kémiai szerzetkutatásban alkalmazott „nagy műszerek”, és mellettük meglepő gyorsasággal megjelentek a kiváló szakemberek. Ezek egyike volt *Kajtár Márton*.

Ekkor a karotinoidok konfiguráció vizsgálatának időszerezése felvetette az együttműködés lehetőségét, és fellelítettük régebbi kollegiális kapcsolatunkat, amely barátsággá alakult. Ő a bencésekről és Pannonhalmáról mesélt, én a ciszterciekről és a budai Szent Imre Kollégiumról; e bizalmat ébresztő emlékek mellett lényeges volt *Bruckner* professzor személyisége is, akit mint tudóst és embert mélyen tiszteltünk és szerettünk.

Ettől kezdve *Kajtár Mártonnal* és feleségével, *Miklós Judittal* együttműködve, számos természetes és szemisztetikus karotinoid relatív konfigurációját határoztuk meg kiroptikai mérések alapján. Az optikailag aktív karotinoidoknál közelítőleg azonos a molekuláris adottság: a 9 konjugált szén-szén kettős kötésből álló, helikális geometriájú kromoforra egy vagy két királis végcsoport perturbációja hat. A karotinoidok erős fényabszorpciója miatt a 250-400 nm tartományban metanolban és dioxánban mértünk. Így határoztuk meg a kapszantinepoxid A (3S, 5S, 6R) -, a kapszantin-epoxid B (3S, 5R, 6S) -, a természetes cisz-anteraxantin (3S, 5R, 6S, 3'R) -, a deoxi-lutein I (3R) -, és a deoxi-lutein II, ill. deoxi-lutein III (3R, 6'R) – konfigurációját. – A kiroptikai eredmények megbeszélése során, az evidenciákon túl, mindig ott tyndallt a „Kajtár Márton-i” intuíció is.

Kajtár Mártonról, mint tankönyvíróról, szintén van emlékem. Az általa írt, és az ő felfogását tükröző közép-és általános iskolás tankönyvek a hazai szerves kémiai tankönyvirodalom „ék”kövei. Az „ék” mindkét értelmében: „ék” mint dísz és „ék”, mint építészeti fogalom, éket vert az oknyomozó szerves kémia számára. 1990-96 kö-

* („...azok az intézetek, melyek nem rendelkeznek NMR-spektrométerrel igen előnytelen helyzetben vannak azokkal szemben, amelyekben az ilyen lehetőség megvan.”)

** Testvériség szellemében élő ember.

zött magam is tanítottam Pannonhalmán *Kajtár Márton* gimnáziumi tankönyvéből, amely a szakkörös és a gondolkodást kedvelő diákok számára volt igazán élvezetes. A *Változatok négy elemre* című könyve pedig mint tanárnak jelentett sokat. Utólag visszagondolva, ha nem is tudatosan, az öt felnevelő gimnáziumban magam is sokszor „ékeskedtem magyarázataimban *Kajtár Márton* tollával”.

***

Beszélgetéseinkből tudom, de az *Így éltem* című vallomásaiban is olvashatjuk, hogy az 1989-et követő hazai társadalmi változásokhoz mekkora reményt fűzött. Bízott benne, hogy a mindenütt burjánzó hazugság, ahogy *Jean-Marie Lustiger*, Párizs érseke fogalmaz, a „totális hazugság” megszűnik, és a társadalom igazabbá, őszintébbé és gazdagabbá válik. *Kajtár Márton* korai halála nemcsak családi, baráti és szakmai, de társadalmi veszteség is. *Németh Lászlónak* A *minőség forradalma* című művét, mint paradigmát használva mondhatjuk, hogy a napjainkban oly kívánatos „minőség átmenete” olyan embereket igényelne, mint amilyen ő volt.

A Szerves Kémia Intézetet sokszor *Kajtár Márton* hagyta el utoljára, késő estig dolgozott a laboratórium csendjében. Az elmélyült munka háttérét felesége, *Kajtárné Miklós Judit* teremtette meg, aki feleségként és munkatársként is mindig férje mellett állt.

Docete! – *Predicate!* – Jákob lajtorján haladt, életével tanúsította, hogy a betű önmagában halott, a barátság, a kapcsolatteremtés adja meg az élet sóját. *Kajtár Márton* olyan vallásos emberként élt, aki a természettudományokban is megérezte és megérezte a „szentet”, a *nument-numinosumot*. A mai szekularizált korban *Márton* lelkében szakrális valóságként élte meg a világot. Úgy is mondhatjuk: *a man for others*** –hetven évvel születése után is legyen élő jel közöttünk.

Köszönetet mondok *Tóth Bálintnak* és *dr. Oltay Edének*, *Kajtár Márton* egykori osztálytársainak, akik diákkori élményeiket megosztották velem.

ÖSSZEFOGLALÁS

Szabolcs József: Mozaikok Kajtár Márton életéből

A személyes hangvételű közleményben a barát és pályatárs emlékezik *Kajtár Mártonra*, apró mozzanatokkal mutatva be pedagógiai tehetségét, emberi és tudósi nagyságát.

[Magy. Kém. Lapja, 56, 222 (2001)]

SUMMARY

J. Szabolcs: Episodes in the Life of Márton Kajtár

In this very personal paper, a Friend and Colleague remembers *Márton Kajtár*, where small episodes will show his humane character, his gift of teaching, and his scientific greatness as well.